

भावनात्मक प्रेरणा

श्रीमद् नामचैतन्य भानुदास

दि. ०३-११-२००९

दैनिक सकाळ, मुंबई यांच्या सौजन्याने

आपल्याला माहित आहेच, की सजिवांना शारीरिक आणि मानसिक संवेदना असतात पण निर्जिवांना त्या नसतात. शारीरिक संवेदनाही शेवटी मनालाच जाणवतात. संवेदना हा मनाचा मूलभूत गुणधर्म असल्याकारणाने सजिवांना मन असतं पण निर्जिवांना नसतं. याचाच अर्थ मन हे जिवाशीच निगडित असलं पाहिजे. देहात जीव आहे तोपर्यंत तो देह जिवंत आहे, असं आपण म्हणतो पण देह मृत होताच त्याचा जीव गेला असं आपण मानतो. मन(बहिर्मन) जिवाशी निगडित असल्यामुळे जीव जाताक्षणीच मनाचं देहातील अस्तित्वही जातं. त्यामुळे मृतदेहाला संवेदना नसतात आणि कोणत्याच प्रेरणाही उत्पन्न होत नाहीत. जन्मापासून मृत्यूपर्यंतच्या कालखंडात उत्पन्न होणाऱ्या कृतित्मक प्रेरणांचा देह-मनावर फारसा परिणाम होत नाही. कार्यपूर्ती एवढाच त्यांचा उद्देश असतो. विधायक आणि विघातक कल्पनात्मक प्रेरणांचा देह-मनावर सुयोग्य किंवा विपरीत परिणाम होतो. भावनात्मक प्रेरणांचे परिणाम मात्र दूरगामी असतात. दूरगामी म्हणण्याचं कारण भावनात्मक प्रेरणांचा परिणाम दैहिक जीवनावर तर होतोच, पण मृत्यूनंतरच्या जीवनावरही होतो. दैहिक जीवनातील मानसिक संवेदना, त्यांचे मनावर होणारे संस्कार आणि मनात उत्पन्न होणाऱ्या प्रेरणा यांचा सखोल अभ्यास केल्यानंतर माझ्या मनात असा प्रश्न उपस्थित झाला, की मृत्यूनंतरही जीवन असेल का? त्या अनुषंगाने प्रयत्न आणि संशोधन सुरू केलं. मृत्यूनंतरच्या जीवनावर संशोधन करणाऱ्या अनेक संस्था जगात कार्यरत आहेत. या विषयावर हजारो पुस्तकंही उपलब्ध आहेत. अध्यात्म-विज्ञानही या संशोधनात मागे नाही. मृत्यूनंतरच्या जीवनावर संशोधन करत असताना माझ्या असं लक्षात आलं, की दैहिक जीवन जगत असताना मनाच्या गुण-दोषांच्या अवस्थेवरच स्वर्ग किंवा नरक ठरतो. यथावकाश मृत्यूनंतरच्या जीवनावर आपण विचार करणारच आहोत. तूर्तास दैहिक जीवनातील मानसिक गुण-दोषयुक्त भावनात्मक प्रेरणांचा आपण विचार करू. आध्यात्मिक धर्मग्रंथांमध्ये 'षड्रिपू' हे सहा मानसिक दोष(विकार) मानले आहेत. हे आत्मोन्नतीसाठी घातक मानले गेले आहेत. काम, क्रोध, लोभ, मोह, दंभ आणि मत्सर हे षड्रिपू आहेत. या साऱ्या भावनिक प्रेरणाच आहेत यावर सखोल विचार आणि संशोधन करत असताना असं लक्षात आलं, की या रिपूं शिवाय माणसाला संसार आणि व्यवहार करणं शक्य नाही. मात्र हे रिपू मर्यादित स्वरूपात असले तर त्यांचा मनावर विपरीत परिणाम होणार नाही. ज्यावेळी या मर्यादा सूनिश्चित झाल्या त्यावेळी लक्ष्मण-रेशा ही संकल्पना समोर आली. आणि शेवटी निष्कर्ष असा निघाला, की त्या षड्रिपूंमधली लक्ष्मण-रेशा ओलांडायचीच नाही, म्हणजे रामायण घडणार नाही. यापुढे या सदरात आपण 'रिपूंतील लक्ष्मण-रेशा' पाहणार आहोत.